

नेपाल सरकार
वातावरण मन्त्रालय
जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना

२०६८ कार्तिक २९ गते

परिचय

औद्योगिकीकरण, जीवाश्म इन्धनको अत्यधिक खपत, जैविक र पर्यावरण-मैत्री प्रविधि एवम् सीप र ज्ञानको घट्दो प्रयोग, वन विनाश एवम् अव्यवस्थित शहरीकरणका कारण हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन बढ्दै गई वायुमण्डलीय तापक्रममा वृद्धि भएको छ। तापक्रमको वृद्धिसँगै वर्षाको समय तथा मात्रामा अनिश्चितता देखा पर्न थालेको छ। मानव क्रियाकलापका लागि गुणस्तरीय र पर्याप्त जलको आपूर्ति समस्या बढ्दो छ, समुदायको जीविकोपार्जनसंग सम्बन्धित स्रोत तथा भौतिक पूर्वाधारमा समेत चुनौतीहरू थपिएका छन्।

जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न प्रकोपको असर प्राकृतिक स्रोत लगायत भौतिक संरचना एवम् विकासका पूर्वाधारमा समेत पर्ने हुँदा जलवायु परिवर्तनसंग अनुकूलित हुन तथा समुदायको समानुकूलन (Resilience) बढाउन ठाउँ र परिवेश विशेषका अनुकूलनका कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्नु अत्यावश्यक छ।

कम आय भएका, जलवायु संवेदनशील स्रोतमा आश्रित एवम् जलवायु सड्कटासन्न (Climate vulnerable) क्षेत्रमा बसोवास गर्ने व्यक्ति तथा समुदाय जलवायु परिवर्तनको कारण थप जोखिममा परेका छन्। नेपालको विकट र कमजोर भूबनौट, विषम भू-स्वरूप र प्राकृतिक स्रोत-साधनको वितरणमा असमानता एवम् तापक्रम वृद्धिको कारण जलवायु परिवर्तनले पार्न सक्ने प्रभाव, ठाउँ र परिवेश फरक छन्। नेपाल जलवायु परिवर्तनको कारण अति जलवायु सड्कटासन्न देशहरूको सूचीमा परेको छ। यसबाट देशको सामाजिक-आर्थिक विकासमा चुनौती थपिएको छ।

जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी कार्ययोजना स्थान विशेषको लागि बेग्लै हुन सक्दछ। अर्थात् अनुकूलनलाई मुलधारकै विकास निर्माणका कार्ययोजनामा समावेश गरी एकीकृत रूपमा कार्यान्वयन गर्नु उपयुक्त हुन्छ। स्थानीय स्तरमा तयार गरिने योजना ठाउँ र परिवेश, स्रोतसाधनको वितरण प्रणालीलगायत सार्वजनिक सेवा र सुविधामा समुदायको पहुँच एवम् जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित असरमा एकरूपता भएको क्षेत्र वा इकाइमा आधारित कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ। यस्ता कार्ययोजनाबाट अनुकूलनका कार्यक्रम सड्कटासन्न क्षेत्र वा समुदायमा सरल, छरितो र चुस्त रूपमा पुऱ्याउने स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय प्रारूपले सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

स्थानीय अनुकूलन संरचनाको आवश्यकता

जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सम्बोधन गर्नको लागि करिब दुई दशक अगाडि तयार भएको जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय संरचना महासन्धिमा नेपाल पक्ष भएको छ। नेपालले हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन नगन्त्य रूपमा गर्ने भएतापनि जलवायु परिवर्तनको अवसरबाट व्यापक रूपमा प्रभावित हुन थालेकोले अति कम विकसित राष्ट्रहरूको हैसियतमा नेपालले वि.सं. २०६७ सालमा राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (National Adaptation Programme of Action, NAPA) तयार गरेको छ। यो कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा रहेको छ। जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्दै, जलवायु अनुकूलित हुँदै, न्यून कार्वन-उन्मुख सामाजिक-आर्थिक विकास पथलाई अवलम्बन गर्दै जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रमा भएको प्रतिवद्धता अनुरूप सहयोग तथा सहकार्यको प्रवर्द्धन गरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने लक्ष्य रहेको जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७ पनि नेपाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको अवस्था छ। यो नीतिले अन्य कुराको अतिरिक्त जलवायु अनुकूलन र समानुकूलन सम्बन्धी कार्यहरूको कार्यान्वयन गर्न जोड दिएको छ। यसैगरी राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम र नीति दुवैमा अनुकूलन एवम् अन्य जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दा उपलब्ध रकममध्ये ८० प्रतिशत स्थानीय तहमै खर्चिनुपर्ने प्रष्ट व्यवस्था रहेकोले जलवायु परिवर्तनका कारण जोखिममा

परेका अति विपन्न समुदायलाई जलवायु अनुकूलित हुँदै जीवनस्तर उकास्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो रकमको निकास र खर्च गर्ने प्रक्रिया कार्यक्रम तथा आयोजनागत हुनेछ ।

वि.सं. २०६६ सालको जेष्ठ महिनामा सम्पन्न राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम आयोजनाको शुभारम्भ कार्यशालाका सहभागीहरूले राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्न सुझाव दिएका थिए । यो सुझावलाई कार्य रूपमा परिणत गर्न एवम् राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको अनुकूलन सम्बन्धी कार्यहरूलाई स्थानीय जनताको सहभागितामा स्थानीय अनुकूलन कार्यको पहिचान गरी, कार्ययोजना बनाई तथा क्षेत्रगत/विषयगत योजनामा अनुकूलनका पक्षहरू एकीकृत गर्दै कार्यान्वयनमा ल्याउन सहयोग पुऱ्याउनको लागि यो स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (Local Adaptation Plan for Action, LAPA) को संरचना तर्जुमा गरिएको छ ।

इलाम, उदयपुर, नवलपरासी, कपिलवस्तु, कास्की, डुँडेलधुरा, प्यूठान, रुकुम, अछाम र कालीकोट^१ गरी १० जिल्लाहरूमा परीक्षण गरी तयार गरिएको यो लापा संरचनालाई जलवायु अनुकूलन र समानुकूलनका पक्षहरूलाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनामा समायोजन गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । यसको लागि कृषि, वन, जनस्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, जलाधार र लघु वित्त मुख्य प्रवेश बिन्दुहरूको रूपमा पहिचान गरिएको छ । यसैगरी शिक्षा, स्थानीय पूर्वाधार, दैवी प्रकोप तथा वातावरणका अन्य पक्षहरू प्रवेश बिन्दुको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने छ । क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय परामर्श प्रक्रियाबाट^२ प्राप्त सुझाव र अनुकूलन सम्बन्धी अन्य सङ्घ-संस्थाहरूले गरेका कार्यका^३ परिणाम तथा सिकाइ समेतलाई समावेश गरि सकेसम्म कार्यान्वयन सहज हुने गरी यस संरचनालाई परिष्कृत गरिएको छ ।

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचनाका निर्देशक सिद्धान्तहरू

लापा संरचनामा स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनामा समायोजन गरिने जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलनको प्रक्रिया चयन गर्दा ऊर्ध्वगामी (Bottom-up), समावेशी (Inclusive), तत्परता (Responsive) र लचिलो (Flexible) लाई चार निर्देशक सिद्धान्त मानिएको छ । स्थानीय समुदाय, सरोकारवाला र व्यक्तिको ज्ञान, सीप र अभ्यासलाई कार्ययोजनामा समावेश गरिने हुँदा यसलाई यहाँ ऊर्ध्वगामी भनिएको छ । सङ्कटासन्नता (Vulnerability) को आधारमा पनि विभिन्न समुदायहरूको वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । अति सङ्कटासन्न, आर्थिक रूपले विपन्न, सार्वजनिक सेवाबाट वञ्चित र समाजबाट उपेक्षित समुदाय तथा परिवारको पहिचान र तिनका आवश्यकताको आधारमा कार्ययोजना तयार गरिने हुँदा यसलाई समावेशी भनिएको छ । अति सङ्कटासन्न समुदाय वा परिवारले प्राप्त गर्ने अनुकूलन सेवा छिटो, चुस्त तथा प्रभावकारी गराउन यस संरचनामा जनमुखी भनिएको छ । अनुकूलन क्रियाकलाप प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न यस संरचनाले प्रशासनिक, वित्तीय तथा संस्थागत चुस्तता सुनिश्चित गर्ने हुँदा यसलाई लचिलो भनिएको छ । यस लापा संरचनाले स्थानीय र राष्ट्रियस्तरमा देहायका कार्य गर्न सहयोग गर्दछ :

- अति जलवायु सङ्कटासन्न गाउँ विकास समिति (गा.वि.स.)/नगरपालिका (न.पा.) वडा तथा समुदाय र तिनका अनुकूलन चुनौती तथा अवसर लगायत कार्य पहिचान गर्न,
- स्थानीय समुदायले आफ्ना आवश्यकताबारे आफैँले निर्णय गर्न सहज तरिका प्रयोग गर्न सक्ने गरी अनुकूलन कार्यहरूको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्न,

^१ नापाको सङ्कटासन्नता नक्साको आधारमा जिल्लाहरूको छनोट भएको ।

^२ वि.सं. २०६६ भाद्र र आश्विनमा आयोजित क्षेत्रीय एवम् राष्ट्रिय लापा प्रारूप परामर्श सम्बन्धी ६ वटा वेग्ला-वेग्लै कार्यशालाहरूमा सरकारी निकाय, नागरिक समाज, समुदायमा आधारित सङ्घ-संस्था र प्राज्ञिक प्रतिष्ठानका करिब ४०० भन्दा बढी प्रतिनिधिहरूको सहभागिता भएको ।

^३ सङ्कटासन्नता पहिचान गर्न अन्य निकायहरूबाट प्रयोग वा प्रस्ताव भएका विधिलाई सम्भवभएसम्म लापा संरचनामा समायोजन (तारतम्य, harmonization) गरिएको ।

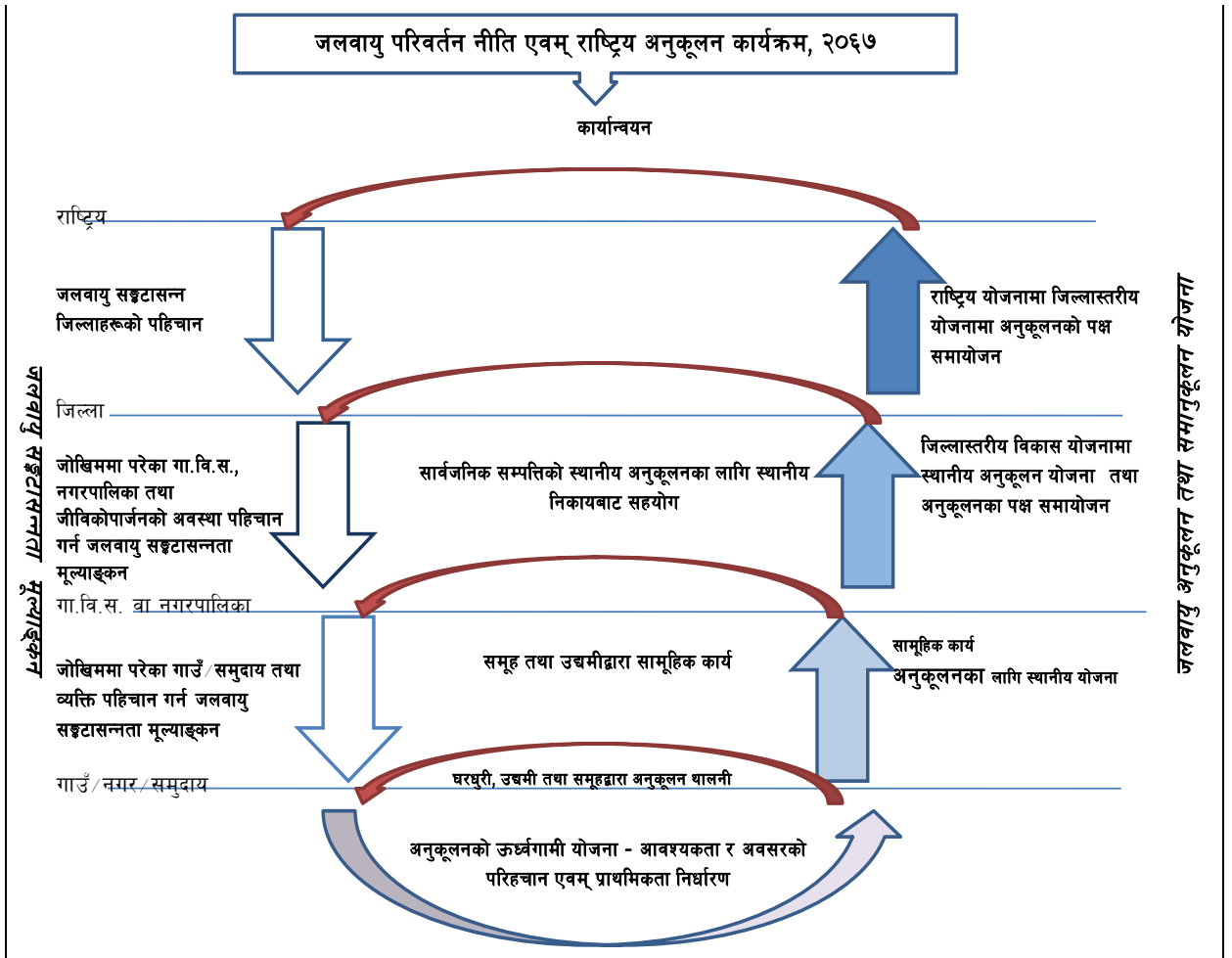
- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्न र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन बमोजिम सो कार्ययोजनालाई स्थानीय तथा राष्ट्रियस्तरका योजनामा समेत समायोजन गर्न,
- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त सेवा प्रदायक निकाय तथा आवश्यक स्रोत पहिचान एवम् परिचालन गर्न,
- सेवा प्रदायकले समयमै प्रभावकारी ढङ्गले स्रोत परिचालन गरी अनुकूलन कार्य क्रमबद्ध रूपमा अपनाउन/कार्यान्वयनमा ल्याउन,
- कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्दै कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न,
- स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनालाई लागतको आधारमा अनुकूलनका प्रभावकारी विकल्प पहिचान गर्न ।

जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलनका पक्षलाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय विकास योजना प्रक्रियामा समायोजन गर्न लापाको संरचनामा गा.वि.स. वा नगरपालिकालाई एक उपयुक्त इकाइ मानिएको छ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय स्तरमा स्थानीय निकायद्वारा गठित नागरिक वडा मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रलाई समेत सहभागी गराउनु पर्नेछ । प्रशासनिक तथा भौगोलिक इकाइको रूपमा रहेको गा.वि.स. वा नगरपालिकाले स्थान वा समुदायविशेष अनुकूलनका क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । यो तहमा हुने समायोजनले अधोगामी (Top-down) र ऊर्ध्वगामी दुवै तर्जुमा प्रक्रिया प्रयोग गरी उपयुक्त अनुकूलन योजना तयार गर्न मद्दत गर्दछ । कार्यान्वयन इकाइले गा.वि.स. वा नगरपालिका तथा गाउँ/नगर विकास परिषद्लाई समेत जनाउँदछ । परिषद्को दायित्व कार्यकारी निर्णय गर्नु हो भने समितिको दायित्व स्थानीय कार्ययोजना बनाई विषयगत, गाउँ तथा नगर विकास योजना प्रक्रियामा समायोजन गरी समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु र सेवा प्रदान गर्नु हो । विनियोजित बजेट एकत्रित गर्न र जलवायु अनुकूलन कार्य सञ्चालन गर्नलाई गा.वि.स. वा नगरपालिका सक्षम छ वा सक्षम बनाउँनु पर्दछ भन्ने अवधारणामा यो संरचना तर्जुमा भएको छ ।

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना

राष्ट्रिय तथा स्थानीय विकास योजना प्रक्रियामा जलवायु अनुकूलनका कार्यहरु समायोजन गरी जलवायु समानुकूलताको अवस्था सिर्जना गर्नु स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको लक्ष्य रहेको छ। लापा संरचनाले स्थानीय निकायहरु जस्तै गा.वि.स., नगरपालिका र जि.वि.स. हरुमा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग गर्दछ। जलवायु अनुकूलन र समानुकूलनको पक्षलाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनामा एकीकृत र समायोजन गर्न सकिने अवस्था निम्न चित्रमा देखाइएको छ।

चित्र १ : स्थानीय तथा राष्ट्रिय विकास योजनामा जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलनको पक्ष समायोजन

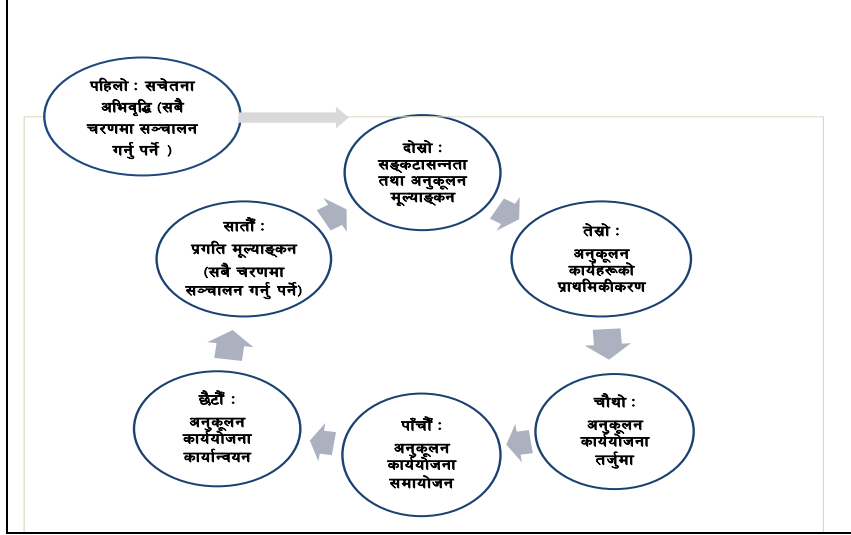
स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न, क्षेत्रगत योजना, कार्यक्रम वा आयोजनामा जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलनको पक्षलाई एकीकृत गर्दै कार्यान्वयन गर्न तथा व्यक्ति, समुदाय र स्रोतलाई जलवायु अनुकूलित बनाउन निम्न सात चरणहरु सम्पन्न गर्नु पर्ने हुन्छ:

१. जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि (Climate change sensitization)
२. जलवायु सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन (Climate vulnerability and adaptation assessment)
३. अनुकूलनका अवसरको खोजी तथा प्राथमिकीकरण (Prioritization of adaptation options)
४. स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा (LAPA Formulation)

५. योजना प्रक्रियामा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना समायोजन (LAPA Integration into planning processes)
६. स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयन (LAPA Implementation)
७. स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको प्रगति मूल्याङ्कन (LAPA progress assessment)

उपर्युक्त चरणहरूलाई निम्न चक्रमा (चित्र २) मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र २ : स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचनाको चक्र (LAPA Cycle)

२.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि

जलवायु परिवर्तनले पार्ने असर तथा प्रभावलाई सम्बोधन गर्नका लागि प्रयोगकर्ता-मैत्री एवम् प्रभावकारी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्न जलवायुले के कस्तो असर पारेको छ, के कस्तो प्रभाव पार्न सक्दछ, अनुकूलनका विद्यमान अवसर वा चुनौती के-के छन् र अनुकूलनका लागि आवश्यक स्रोत र साधन कसरी जुटाउने आदि सूचना स्थानीयस्तरका योजना तर्जुमाकर्ता, जलवायु सङ्कटासन्न समुदाय तथा परिवार एवम् योजना निर्णयकर्तालाई आवश्यक पर्दछ । जलवायु परिवर्तनका प्रभाव तथा अनुकूलनका चुनौतीबारे सरोकारवालाहरूको सचेतना अभिवृद्धि गर्नु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमाका लागि प्रवेश बिन्दु मानिन्छ । सचेतना अभिवृद्धि कार्यले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना वा कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा कार्यान्वयन गर्न सहयोगी सङ्घ-संस्थाहरू पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ । यस्ता संस्थामा जिल्ला ऊर्जा तथा वातावरण इकाइ, जिल्ला प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण समिति, गाउँस्तरीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति जस्ता स्थानीय संरचना हुन सक्दछन् । यी संस्थाको सक्रिय सहभागिता रहँदा ज्ञान र दक्षतामा अभिवृद्धि हुनुको साथै स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको तर्जुमा एवम् गाउँ र जिल्लास्तरीय विभिन्न योजनाहरूमा अनुकूलनका उपायहरूलाई एकीकृत एवम् कार्यान्वयन गर्न सजिलो हुन्छ ।

उद्देश्य

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धिका निम्न दुई उद्देश्य छन् :

१. जलवायु अनुकूलनलाई विकास योजनामा समायोजन गर्न सकियोस् भन्ने हेतुले जलवायु परिवर्तनका प्रभाव र तिनलाई सम्बोधन गर्ने उपायबारे घरधुरी, समुदाय, गा.वि.स., नगरपालिका, जिल्ला विकास समिति (जि.वि.स.) का साथै राष्ट्रियस्तरमा समेत सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, तथा
२. स्थानीय अनुकूलन कार्यलाई अगाडि बढाउन सक्ने सङ्घ-संस्थाको स्थापना तथा सुदृढीकरण गर्ने।

कार्यहरु

१. लापा तर्जुमा गर्दा समुदाय, गाउँ, नगर र जिल्लास्तरमा जलवायु परिवर्तन सचेतना अभिवृद्धि विषयक अन्तर्क्रिया, कार्यशाला, गोष्ठी सञ्चालन गर्ने । लक्षित वर्ग वा सहभागीलाई विचार गरी यी कार्यक्रममा :
  - जलवायु परिवर्तनको विज्ञान, कारण र प्रभाव, अनुकूलनका अवसर, प्रविधि, राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम, सान्दर्भिक नीति, योजना र रणनीति तथा कार्यक्रमबारे सूचना प्रदान गर्ने,
  - सङ्कटासन्न समुदाय, स्थानीय निकाय, राजनीतिक दल, शैक्षिक प्रष्ठान, सेवा प्रदायक संघ-संस्थाका प्रतिनिधि, विज्ञ र सर्वसाधारणलाई समावेश गर्ने, गराउने ।
२. सिक्न र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न माथि उल्लिखित लापा चक्रका क्रियाकलापहरुमा सूचना प्रवाह र सचेतना अभिवृद्धि गर्ने क्रियाकलाप सुनिश्चित गर्ने, गराउने तथा
३. समुदाय, गा.वि.स. वा नगरपालिका र जि.वि.स.स्तरमा स्थानीय अनुकूलन कार्य एकीकृत गर्न तथा कार्ययोजना तर्जुमा एवम् कार्यान्वयनलाई अगाडि बढाउन मार्ग प्रशस्त गर्ने ।

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना कार्यमा नागरिक समाज, स्थानीय गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित सङ्घ-संस्थाहरुका प्रतिनिधिहरुको सक्रिय संलग्नताले वस्तुगत र कार्यान्वयन गर्न सजिलो हुने स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको तर्जुमा गर्न तथा अन्य योजनाहरुमा अनुकूलनका पक्षहरु एकीकृत गर्दै लग्न सहयोग पुग्नेछ ।

तालिका १ : सचेतना अभिवृद्धिका विधि (Tools for Sensitization)

प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
१. साभा सिकाई सम्बन्धी छलफल	१. जलवायु अनुकूलन क्षमताको मूल्याङ्कन तथा अवसरको पहिचान
२. स्रोत-साधनको वितरण प्रणाली र त्यसमा समुदायको पहुँच विश्लेषण (Gateway System Analysis)	२. कारण तथा असर विश्लेषण
३. दृश्य तथा कथा सामग्री (पोस्टर, पर्चा, भिडिओ, सडक नाटक, खेल, गीत तथा नृत्य, रेडियो, टेलिभिजन)	३. जलवायु सम्बन्धी परिदृश्य अनुमान
४. जलवायु जोखिम विश्लेषण	४. जोखिम तथा प्रभाव विश्लेषण
५. मौसमी पात्रो	५. जोखिम तथा प्रतिकार्य (Response) विश्लेषण
	६. नक्सा : जोखिम, सङ्कटासन्नता (सामाजिक, आर्थिक, भौतिक), स्रोत (सामाजिक, प्राकृतिक आदि)
	७. समयको गतिसँगै परिवर्तन थाहा पाउने विधिहरु
	८. विद्यालयस्तरीय अतिरिक्त क्रियाकलापहरु जस्तै निबन्ध लेखन, हाजिरी जवाफ, स्काउट, इको-क्लव सञ्चालन आदि ।

२.२ सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन

जलवायु अनुकूलनलाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजना प्रक्रियामा समायोजन गरी कार्यान्वयन गर्न जलवायु सङ्कटासन्न समुदायलाई जलवायु परिवर्तनका असर तथा प्रभावबाट उत्पन्न परिस्थितिमा अनुकूलित हुन सक्ने प्रणाली, उपयुक्त प्रविधि तथा उपायको समयमै पहिचान गर्नु पर्छ । यसमा: (१) अति सङ्कटासन्न समुदायहरु को हुन्, कहाँ वस्छन्? (२) उनीहरु सङ्कटासन्न किन छन्? (३) कुन प्रणाली तथा उपायले उनीहरुको सङ्कटासन्नतालाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ? भन्ने वारेमा बुझ्नु तथा जानकारी सङ्कलन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

लापा तर्जुमाका क्रममा गरिने सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कनले जलवायु सङ्कटासन्न क्षेत्र र सो क्षेत्रका सङ्कटासन्न समुदाय तथा व्यक्ति र वर्तमान तथा भावी जलवायु परिवर्तन सङ्कटासन्नतालाई न्यूनीकरण गर्ने खालका अनुकूलन अभ्यास एवम् कार्य पहिचान गर्नका निम्ति व्यवस्थित प्रणाली अवलम्बन गर्न सहयोग गर्दछ। यो मूल्याङ्कनबाट:

- सङ्कटासन्न समुदाय वा व्यक्तिलाई उपलब्ध स्रोत तथा प्रणालीहरूको अवस्था र गुणस्तर एवम् उक्त स्रोत तथा प्रणालीले प्रदान गर्ने सेवा र तिनमा हुने पहुँच वारेमा जानकारी हुने,
- यी सेवामा हुने पहुँचले जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न परिस्थितिमा अनुकूलन क्षमता बृद्धि गर्न सहयोग पुग्ने, तथा
- जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न विषम परिस्थितिमा जीविकोपार्जनका निम्ति परिवार तथा समुदायलाई सक्षम बनाउने प्रकृतिका अनुकूलन अभ्यास र कार्य वर्तमान तथा भावी सङ्कटासन्नतालाई न्यूनीकरण गर्न प्रभावकारी हुने।

जीविकोपार्जन रणनीति अपनाउनका लागि आवश्यक क्षमता वडास्तरमा उपलब्ध स्रोत तथा सेवाको अवस्था एवम् गुणस्तर र सो स्रोत तथा सेवाको पहुँचमा निर्भर गर्दछ। जलवायु सूचना सेवामा समयमै हुने पहुँचले नयाँ तथा सबल रणनीति अवलम्बन गर्न सजिलो बनाउँछ। लघुबिमा सेवामा हुने पहुँचले जोखिम न्यूनीकरणका विकल्प अवलम्बन गर्न सहयोग गर्दछ। यातायात सेवामा हुने पहुँचले आवत-जावत गर्न र जीविकोपार्जनका विकल्पको विविधीकरण गर्न सक्षम तुल्याउँदछ। यसरी नै स्वच्छ पानीका स्रोतमा हुने पहुँचले जलवायुका कारण उत्पन्न जोखिमका बेला समुदायलाई आवश्यक पानीको आपूर्ति सुनिश्चित गर्दछ।

सङ्कटासन्नता र अनुकूलन मूल्याङ्कन कार्यले स्थानीय, क्षेत्रीय वा राष्ट्रियस्तरको लेखाजोखा तथा विश्लेषणलाई जोड्दछ। उदाहरणका लागि, अधोगामी प्रक्रियाले वडा तथा गाउँस्तरमा उपलब्ध प्रणाली तथा स्रोतको अवस्था र गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्न सहयोग गर्दछ भने ऊर्ध्वगामी प्रक्रियाले उक्त प्रणाली तथा स्रोतले प्रदान गर्ने समानुकूलन सम्बन्धी सेवामा सङ्कटासन्न समुदाय तथा परिवारको पहुँच लेखाजोखा गर्न मद्दत गर्दछ।

अपर्याप्त एवम् कमजोर प्रणाली तथा कमसल स्रोत उपलब्ध भएका गा.वि.स., नगरपालिका, गाउँ र समुदाय तथा जलवायु समानुकूलन सेवामा पहुँच र सामना गर्ने क्षमता न्यून भएका समुदाय तथा परिवार अति सङ्कटासन्नको समूहमा वर्गीकरण गर्नु पर्दछ। यसरी सङ्कटासन्नताको आधारमा समुदाय वा क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरेपछि स्थानीय स्रोतमा आधारित प्रणाली तथा जीविकोपार्जनको वर्तमान तथा भावी सङ्कटासन्नता न्यूनीकरण गर्न विविध प्रक्रियाबाट पहिचान गरिएका उपयुक्त अनुकूलन कार्य निर्धारण गर्न सहज हुनेछ।

उद्देश्य

सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कनका मुख्य निम्न तीन उद्देश्य छन्:

१. जलवायु सङ्कटासन्न (Climate vulnerable) गा.वि.स. वा नगरपालिका, वडा र वडाभित्रका सङ्कटासन्न समुदाय, घरघुरी र व्यक्ति पहिचान गर्ने,
२. वर्तमान तथा भावी जलवायु सङ्कटासन्नता (Climate vulnerability) लाई न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुग्ने खालका अनुकूलनका अभ्यास तथा कार्य पहिचान गर्ने, तथा
३. स्रोत पहिचान एवम् तिनको प्रभावकारी ढङ्गले परिचालन गर्न सहयोग गर्ने।

कार्यहरू

यस चरणमा निम्न दुई कार्य छन् : (१) सङ्कटासन्न समुदाय पहिचान गर्ने, तथा (२) अनुकूलन अभ्यास तथा कार्य निर्धारण गर्ने।

१. सङ्कटासन्न समुदाय तथा घरधुरी पहिचान गर्ने

(क) सङ्कटासन्न गा.वि.स. वा नगरपालिकाहरू पहिचान गर्ने : जिल्लालाई अधोगामी जलवायु सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन लेखाजोखाका लागि प्रवेश बिन्दु मान्न सकिन्छ ।

- जलवायु जोखिमोन्मुखता, संवेदनशीलता र अनुकूलन क्षमताका आधारमा प्राथमिकतामा परेका जलवायु सङ्कटासन्न गा.वि.स. वा नगरपालिका पहिचान गर्ने (जि.वि.स. पहिचान गर्दा नापा प्रतिवेदनमा उल्लिखित नक्साको प्रयोग गर्न सकिनेछ ।),
- अति सङ्कटासन्न जिल्लाहरूको हरेक गा.वि.स. वा नगरपालिकामा स्थानीय स्रोतमा आधारित प्रणाली तथा स्रोतको समानुकूलनता सम्बन्धी सूचना सङ्कलन र व्यवस्थित गर्ने,
- अति कम समानुकूलित स्रोत तथा सेवा उपलब्ध भएका गा.वि.स. वा नगरपालिकालाई अति सङ्कटासन्नको रूपमा वर्गीकरण गर्ने ।

(ख) सङ्कटासन्न वडाहरू पहिचान गर्ने

- वर्तमान तथा भावी जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा हरेक वडामा प्रणाली तथा स्रोतको समानुकूलनता सम्बन्धी सूचना सङ्कलन र व्यवस्थित गर्ने,
- न्यून समानुकूलित प्रणाली तथा स्रोत उपलब्ध भएका वडालाई अति सङ्कटासन्नको रूपमा सूचीकृत गर्ने ।

(ग) सङ्कटासन्न परिवार/समुदायहरू पहिचान गर्ने

- प्रणाली तथा स्रोतले प्रदान गरेका सेवामा पहुँच न्यून भएका समुदाय पहिचान गर्ने,
- प्रणाली तथा स्रोतमा पर्ने प्रभावको सफलतापूर्वक सामना गर्न समुदायको क्षमता पहिचान गर्ने,
- उपर्युक्त सेवामा न्यून पहुँच र प्रभावको सामना गर्न समेत क्षमता न्यून भएका समुदाय तथा परिवारलाई अति सङ्कटासन्नको सूचीमा राख्ने ।

२ अनुकूलन अभ्यास तथा कार्यरू निर्धारण गर्ने

- सबल तुल्याउने प्रणाली तथा स्रोतमा पहुँच पुऱ्याउँन र गुणस्तर वृद्धि गर्ने खालका अनुकूलनका अभ्यास एवम् कार्य निर्धारण गर्ने,
- समुदायले सञ्चालन गर्न सक्ने अनुकूलन अभ्यास तथा कार्य निर्धारण गर्ने ।

सूचना सङ्कलन तथा वर्गीकरण अभ्यासका लागि सरकारी तथा सङ्घ-संस्थाहरूले सहजीकरण गर्न सक्दछन् ।

तालिका २ : जलवायु सङ्कटासन्नता तथा अनुकूलन मूल्याङ्कन विधि (Tools for Climate vulnerability and adaptation assessment)

कार्य	प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कन विधि	१. स्रोत-साधनको वितरण प्रणाली र त्यसमा समुदायको पहुँच विश्लेषण (Gateway system analysis) २. जोखिम, सङ्कटासन्नता तथा स्रोत नक्साङ्कन ३. जोखिम तथा प्रभावको लेखाजोखा ४. जलवायु सम्बन्धी परिदृश्य (scenario) अनुमान ५. सङ्कटासन्नता म्याट्रिक्स ६. जलवायु अनुकूलन क्षमता लेखाजोखा	१. कारण तथा असर विश्लेषण २. भौगोलिक सूचना प्रणाली नक्साङ्कन ३. जोखिम तथा प्रतिकार्य विश्लेषण ४. मौसमी पात्रो ५. जीविकोपार्जन प्रभाव विश्लेषण ६. जलवायु जोखिम विश्लेषण ७. सेवा प्रदायक/संस्थागत विश्लेषण
अनुकूलन अभ्यास तथा कार्य निर्धारण विधि	१. उच्च अनुकूलन क्षमता परिकल्पना २. सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कन ।	१. जीविकोपार्जन तथा पाँच क मा आधारित अनुकूलन क्षमता मूल्याङ्कन २. जलवायु अनुकूलन प्रविधि पहिचान

२.३ अनुकूलन कार्यहरूको प्राथमिकीकरण

स्थानीय अनुकूलन कार्यहरूको पहिचान र सूचीकृत गरेपछि समस्या तथा चुनौतीको सीमाको आधारमा अनुकूलन कार्यहरूको प्राथमिकीकरण गर्नु पर्दछ । यसैगरी समुदाय, वसोवास क्षेत्र, वडा, गा.वि.स. वा नगरपालिका आदिको लागि कार्ययोजना तर्जुमा भएको अवस्थामा सर्वप्रथम अति सड्कटासन्न समुदायका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने खालका कार्यहरू वा कार्ययोजनालाई प्राथमिकीकरण गर्नु पर्दछ ।

उद्देश्य

कार्यान्वयनका लागि अति जरुरी र लागत प्रभावकारी अनुकूलन कार्यहरूको प्राथमिकीकरण गर्नु यस चरणको उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यहरू

१. अति सड्कटासन्न समुदाय, गा.वि.स. वा नगरपालिका तथा व्यक्तिका लागि अति जरुरी अनुकूलन कार्यहरूको पहिचान गरी प्राथमिकीकरण गर्ने,
२. सामाजिक, वातावरणीय, प्राविधिक र आर्थिक लागत एवम् लाभका आधारमा कार्यहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने ।

प्राथमिकीकरण गर्ने कार्यलाई समय, सीप र सहजीकरणको आवश्यकता पर्दछ । लागत भन्नाले सामाजिक, वातावरणीय तथा आर्थिक लागत सम्भन्नु पर्दछ ।

तालिका ३ : प्राथमिकीकरणका विधि (Tools for Prioritization of adaptation options)

प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
१. बहुआधार स्तरीकरण २. सहभागीमूलक लागत-लाभ विश्लेषण	१. प्रभाव कार्यान्वयन म्याट्रिक्स २. जोडागत स्तरीकरण ३. ऊर्जा 'पाथवेज' पहिचानका परिदृश्य विधि

२.४ अनुकूलन कार्ययोजनाको तर्जुमा (LAPA Formulation)

प्राथमिकतामा परेका अनुकूलनका उपाय तथा कार्यहरूको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्नु पर्दछ । यस्तो अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्दा निम्न ७ 'क' को प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ :

१. के कार्य गर्ने?
२. कहाँ कार्यान्वयन गर्ने?
३. कसरी (कुन विधि) गर्ने?
४. कसले कार्यान्वयन गर्ने?
५. कहिले कार्यान्वयन गर्ने?
६. कति खर्च लाग्छ?
७. कसरी प्रगति अनुगमन गर्ने?

उद्देश्य

लक्ष्य सहितको कार्यान्वयन एवम् अनुगमन यात्रा भएको मार्गचित्र तयार गर्नु यस चरणको उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यहरू

१. पहिचान र प्राथमिकीकरणमा परेका अनुकूलन कार्य तथा माथि उल्लिखित ७ 'क' लाई ध्यान दिई कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने ।

२. अनुकूलनका कार्य तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने क्षेत्र पहिचान गर्ने ।
३. अनुकूलनका कार्यहरू तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न सक्षम सेवा प्रदायकहरू पहिचान गर्दै प्रतिस्पर्धा गराई चयन गर्ने ।
४. प्रभावकारी परिणाम हाँसिल गर्न कार्ययोजनामा अनुकूलन कार्यको उपयुक्त अनुक्रम (Sequence) सुनिश्चित गर्ने ।
५. पहिचान गरिएका अनुकूलन कार्य तथा तर्जुमा भएको कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गर्न अनुमानित लागत निकाली विनियोजन गर्ने ।
६. प्रगति अनुगमन गर्ने कार्यलाई कार्ययोजनामा एकीकृत गर्ने र प्रत्येक अनुगमन कार्यको अनुगमन गर्ने विधि र समय यकिन गर्ने ।

तालिका ४ : अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमाका विधि (Tools for LAPA Formulation)

प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
१. सेवा प्रदायक विश्लेषण २. के, कहिले, कसरी, कस्ले र कहाँ कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने भन्ने वारेमा सूचना सङ्कलन	१. तर्कपूर्ण प्रारूप (लजिकल फ्रेमवर्क) २. समुदायको संरचना बमोजिमको समावेशी बजेट (जस्तै - लैङ्गिक, आदिवासी, जनजाति आदि समेटिएको)

२.५ स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनामा अनुकूलन कार्यको समायोजन (LAPA Integration into planning processes)

क्षेत्रगत स्थानीय तथा राष्ट्रिय विकास योजना प्रक्रियामा स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्य वा कार्ययोजनालाई एकीकृत गर्दा जलवायु परिवर्तनबाट भएको असर वा हुने प्रभावलाई सम्बोधन गर्न सजिलो हुन्छ । अनुकूलन कार्यलाई आन्तरिकीकरण गर्ने वा समायोजनको प्रक्रियाले जलवायु सङ्कटासन्न परिवार, समुदाय, वडा, गा.वि.स. वा नगरपालिका आदिलाई आफ्ना अनुकूलन प्राथमिकताबारे प्रस्टसँग अभिव्यक्त गर्न र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रका स्रोत परिचालन गर्न सहज बनाउँछ । जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित समस्या वा चुनौतीको गाम्भीर्यता बमोजिम सम्बोधन गर्न दीर्घकालीन समाधान गर्न विभिन्न तहको विकास योजनामा अनुकूलनको पक्षलाई एकीकृत तथा समायोजन गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

उद्देश्य

स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्य तथा कार्ययोजनालाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजना प्रणालीमा समायोजन गर्नको लागि निम्न उद्देश्य रहेका छन् :

१. विषयगत तथा अन्तर-विषयगत विकास योजनामा जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलन सम्बन्धी कार्यलाई समायोजन गर्न सहयोग गर्ने,
२. स्थानीयस्तरमा तयार गरिएका जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना वा पहिचान गरिएका अनुकूलन कार्यलाई सार्वजनिक, निजी र गैरसरकारी सङ्घ-संस्थाको योजना प्रक्रियामा समायोजन गर्न सहयोग गर्ने, तथा
३. स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा एवम् समायोजन कार्यलाई संस्थागत बनाउने ।

कार्यहरू

१. बस्ती तथा वडास्तरीय अनुकूलन कार्यलाई कार्ययोजनाको ढाँचामा तयार गरी गा.वि.स. वा नगरस्तरीय योजनामा एकीकृत गर्ने,

२. स्थानीय विकास योजना प्रक्रियामा लापालाई समायोजन गर्न प्रवेश बिन्दु पहिचान गर्ने वा यस संरचनामा उल्लिखित प्रवेश बिन्दुहरूको उपयोग गर्ने,
३. स्थानीय विकास योजना प्रक्रियामा स्थानीय अनुकूलन कार्यहरूको समायोजन गर्न क्रम मिलाउने,
४. अनुकूलन कार्ययोजना अनुमोदनका लागि स्थानीय निकायमा प्रस्तुत गर्ने ।
५. जलवायु अनुकूलन तथा समानुकूलन सम्बन्धी कार्यहरू राष्ट्रिय विकास योजनामा एकीकृत हुने अवस्थाको सिर्जना गर्न प्रभावकारी अनुकूलन कार्य तथा सिकाईलाई सम्बन्धित विभाग, मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय योजना आयोगमा नियमित रूपमा पठाउने ।

जलवायु अनुकूलनका कार्यहरूलाई क्षेत्रगत विकास योजनामा एकीकृत गर्ने प्रवेश बिन्दु स्थानीय निकाय नै हुन् । जिल्लास्तरका क्षेत्रगत योजनामा क्षेत्रगत प्राथमिकताकै रूपमा जलवायु अनुकूलन कार्यहरूलाई एकीकृत गर्नको लागि प्रत्येक क्षेत्रले जलवायु परिवर्तनबाट पारेको असरको वारेमा आ-आफ्नो विकास कार्यको लेखाजोखा गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने वा न्यूनतम पनि जलवायु चशमाले हेर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ५ : स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजनामा लापा स्मायोजनका विधि (Tools for integrating LAPA into planning processes)

प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
१. साभा सिकाइ सम्बन्धी छलफल २. प्रवेश बिन्दु पहिचान गर्न नीतिगत तथा संस्थागत विश्लेषण वा यस संरचनामा उल्लिखित उपयुक्त प्रवेश बिन्दुहरू यकिन गर्ने	१. सफल कार्यको पाठलाई योजना निर्णय तहमा पठाउने

२.६ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन (LAPA Implementation)

अनुकूलनका अवसरको लेखाजोखा तथा अनुकूलन कार्य, कार्यक्रम तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनबीचको रिक्तता हटाउन गा.वि.स. वा नगरपालिका स्तरमा बनाइएका स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन महत्वपूर्ण हुन्छ । तर्कपूर्ण ढङ्गले स्थानविशेषको समस्यालाई सम्बोधन गर्न तयार गरिएको अनुकूलन कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा संस्थागत एवम् स्वतन्त्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले उपयुक्त अनुकूलन उपायहरूको वारेमा भरपर्दो सूचना प्रदान गर्दछ । सहभागितात्मक उपागम (एप्रोच) बाट तयार भएको कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा पनि सरोकारवालाहरूको यथेष्ट संलग्नता आवश्यक पर्दछ ।

उद्देश्य

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्नु यस चरणको उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यहरू

१. सरोकारवालाहरूको संलग्नता हुने गरी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गर्ने,
२. सरोकारवालाहरूको समन्वयका लागि भूमिका/दायित्व सुनिश्चित गर्न संस्थागत संरचना तथा सञ्चार प्रणाली स्थापना गर्ने,
३. अनुकूलन कार्यहरूको अनुगमन सूचकहरू परिस्कृत गर्ने र कार्य सञ्चालन गर्ने विभिन्न निकाय तथा व्यक्तिहरूको दायित्व स्पष्ट गर्ने,
४. थप सूचना वा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमार्फत पहिचान गरिएको बदलिँदो सन्दर्भप्रति परिणाममुखी हुन सक्ने लचिलो पद्धति सुनिश्चित गर्दै तर्कपूर्ण र सिलसिलेवार ढङ्गले योजना कार्यान्वयन गर्ने, अनुगमन गर्दा बजेट विनियोजनलाई समेत ध्यान दिने,

५. आवश्यकता, विषय विशेषज्ञता तथा दक्षता लगायत प्रतिस्पर्धाको आधारमा सेवाका लागि विभिन्न सङ्घ-संस्थाहरूसँग करार तथा सम्झौता गर्ने ।

२.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमार्फत प्रगति लेखाजोखा (LAPA progress assessment)

जलवायु परिवर्तन हालै पहिचान गरिएको चुनौती भएकोले तिनलाई सम्बोधन गर्न के कस्ता कार्यहरू प्रभावकारी हुन्छन् भन्ने बारेमा विद्यमान ज्ञान न्यून देखिन्छ । यसैगरी जलवायु परिवर्तनको प्रभाव र प्रभावकारी अनुकूलन क्षमतालाई सहयोग पुर्याउन सक्ने कार्यहरू विद्यमानमा अनिश्चित रहेका छन् ।

लापाको प्रगति तथा परिणाम सम्बन्धी प्रमाण सङ्कलन र मूल्याङ्कन गर्दै सो अनिश्चिततालाई समाधान गर्न लापाको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले योजना प्रक्रियाको विकासमा सहयोग पुर्याउँछ । यसरी नै अनुकूलन कार्ययोजनालाई सघाउन अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले सिकाइ, चिन्तन-मनन (Reflection) र पृष्ठपोषण (Feed-back) का लागि अवसर प्रदान गर्दछ ।

प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा लक्षित समूहले महसुस गरेका परिवर्तनको लेखाजोखा गर्न मद्दत पुग्दछ ।

उद्देश्य

जनमुखी तथा दोहोरिने अनुकूलन कार्ययोजनालाई मार्ग-निर्देशन गर्ने खालका चिन्तन-मननलाई सम्बोधन गर्नु अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यहरू

१. स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन अनुकूलनका चुनौतीलाई परिभाषित गर्ने,
२. आधारभूत तथ्याङ्कको आधारमा लक्ष्यसहितको अनुगमन योजना तयार गरी अनुगमन गर्ने,
३. परिवर्तन, प्रगति र प्रभावकारिता अनुगमन गर्ने, तथा
४. सिकाइलाई पृष्ठपोषणको रूपमा समावेश गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।

तालिका ६ : लापा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका विधि (Tools for Assessing LAPA Progress)

कार्य	प्रमुख विधि	अतिरिक्त विधि
चुनौती परिभाषित गर्ने	१. उच्च अनुकूलन क्षमताको अनुमान २. सेवा प्रदायक सङ्घ-संस्थाहरूको विश्लेषण ३. व्यवहार परिवर्तन जर्नल लेखाजोखा ४. सङ्कटासन्नता म्याट्रिक्स	१. जोखिम तथा सङ्कटासन्नता नक्साङ्कन २. जलवायु परिदृश्य अनुमान ३. तर्कयुक्त प्रारूप (लजिकल फ्रेमवर्क)
सूचक, बेसलाइन र लक्ष्य निर्धारण गर्ने	१. नक्साङ्कन (जोखिम, सङ्कटासन्नता, सेवा प्रदायक सङ्घ-संस्था) २. उच्च अनुकूलन क्षमता अनुमान ३. जलवायु अनुकूलन क्षमता लेखाजोखा ४. स्व-अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	१. जोखिम विश्लेषण २. मौसमी पात्रो ३. जोखिम प्रतिकार्य विश्लेषण
परिवर्तन अनुगमन गर्ने	१. नक्साङ्कन २. जलवायु अनुकूलन क्षमता लेखाजोखा ३. स्वअनुगमन तथा मूल्याङ्कन ४. अति उल्लेखनीय परिवर्तन विश्लेषण ५. व्यवहार परिवर्तन जर्नल लेखाजोखा	१. जोखिम विश्लेषण २. मौसमी पात्रो ३. जोखिम प्रतिकार्य विश्लेषण ४. स्रोतसाधनको वितरण प्रणाली र त्यसमा समुदायको पहुँच विश्लेषण

चिन्तन-मनन, सिकाइ र पृष्ठपोषण सुनिश्चित गर्ने	१. साभ्का सिकाइ सम्बन्धी छलफल : अति उल्लेखनीय परिवर्तन, स्व-अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, व्यवहार परिवर्तन जर्नल, नक्साङ्कन अधि र पछि र स्रोत-साधानको वितरण प्रणाली र त्यसमा समुदायको पहुँच विश्लेषणलगायत अन्य विधि प्रयोग गर्दा आएको सूचना आदान-प्रदान ।	१. नीतिगत तथा संस्थागत विश्लेषण २. तर्कपूर्ण प्रारूप
---	--	---

अल्पविकसित मुलुकहरुले राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमलाई आयोजना गर्नुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएका छन् । नेपालले राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमलाई राष्ट्रिय विकास एजेण्डाको रूपमा लिई स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउँदैछ । नेपालमा शुरु गरिएको स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा तथा यस्को सफल एवम् प्रभावकारी कार्यान्वयनले जलवायु अनुकूलन कार्यका लागि नयाँ आयाम आउने अपेक्षा गरिएको छ ।

केही शब्दावलीको व्याख्या

- अनुकूलन (Adaptation):** जलवायु परिवर्तनले सिर्जना गरेको चुनौतीको सामना गर्दै प्राप्त अवसरहरूको सदुपयोग गरी प्राकृतिक तथा मानव-सिर्जित प्रणालीलाई अनुकूल तुल्याउने प्रक्रिया ।
- ऊर्ध्वगामी (Bottom-up):** स्थानीय समुदाय, लक्षित समूह, सबै सरोकारवाला र व्यक्तिहरूको सहभागितामा तयार गरिने कार्ययोजना ।
- तत्परता (Responsive):** सङ्कटासन्न समुदायहरूको उत्थानशीलता/समानुकूलन अभिवृद्धि गर्ने एवम् विद्यमान तथा भावी जलवायु परिवर्तनका असरलाई सम्बोधन गर्ने सुनिश्चितता ।
- जोखिम (Risk):** जलवायु परिवर्तनका कारण हुन सक्ने हानि-नोक्सानी ।
- जोखिमोन्मुखता (Risk-prone):** जलवायु परिवर्तनका कारण हुन सक्ने हानि-नोक्सानी-उन्मुख रहेको स्थिति ।
- सङ्कटासन्न (Vulnerable):** जलवायु परिवर्तनका प्रतिकूल असरप्रति संवेदनशील प्राकृतिक तथा मानव-सिर्जित प्रणाली।
- सङ्कटासन्नता (Vulnerability):** जलवायु विषमता लगायत जलवायु परिवर्तनका प्रतिकूल असरप्रति प्राकृतिक तथा मानव-सिर्जित प्रणालीको संवेदनशीलता तथा सामना गर्न सक्ने क्षमता ।
- समानुकूलन (Resilience):** जलवायु परिवर्तनजन्य असहज परिस्थितिको सामना गर्न, जीविकोपार्जनका चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न र जीवनस्तरलाई सामान्यीकरण गर्न आफुलाई सक्षम बनाउन सक्ने व्यक्ति, परिवार वा समुदाय।
- समानुकूलनता (Resilient) :** जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न कठिन परिस्थितिसँग सामना गर्न, जीविकोपार्जनका चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न र जीवनस्तरलाई सामान्यीकरण गर्न सक्षम तुल्याउने प्रक्रिया ।
- समावेशी (Inclusive):** कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रियामा सरोकारवाला विशेषगरी लक्षित समुदायको सार्थक सहभागिताको सुनिश्चितता।
- संवेदनशीलता (Sensitivity):** जलवायुजन्य परिस्थितिलाई सहन सक्ने प्राकृतिक एवम् मानवसिर्जित प्रणालीको क्षमता ।
- लचिलो (Flexible):** बदलिँदो परिस्थितिअनुसार योजना प्रक्रिया पनि बदल्न सकिने ।

मिति: २०६८।७।२९, मङ्गलबार ।